

Мавзу:

**Техноген фавқулодда
вазиятлар, уларнинг олдини
олиш ва ҳимояланиш
тадбирлари.**

**Радиацион ва кимёвий
ҳолатларни баҳолаш**

«Ҳар бир минтақада ҳавфсизликни таъминлаш муаммолари шунчаки мавҳум характерда бўлмайди.

Ҳар қайси минтақада ўз хусусиятлари, ҳавф соладиган ўз манбалари ва ҳавфсизликни сақлайдиган ўз омиллари бўлади»

И.Каримов

РЕЖА:

1. Техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар турлари ва уларнинг гуруҳланиши.
2. Техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар юзага келишининг асосий сабаблари.
3. Техноген тусдаги фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш тадбирлари.
4. Радиациавий ҳолат ва уни баҳолаш.
5. Кимёвий ҳолат ва уни баҳолаш.

Фавқулодда вазият нима?

- ▶ **Фавқулодда вазият** — бу муайян ҳудудда ўзидан сўнг одамларнинг қурбон бўлиши, одамлар соғлиғи ёки атроф-муҳитга зиён етказиши, кишиларнинг ҳаёт фаолиятига каттагина моддий зарар ҳамда унинг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган авария, ҳалокат, стихияли офат, эпидемиялар, эпизоотиялар натижасида юзага келган ҳолатдир.
- ▶ **Фавқулодда вазиятлар** уларнинг вужудга келиш сабабларига (манбаларига) кўра тасниф қилинади ва улар ушбу вазиятларда зарар кўрган одамлар сонига, моддий зарарлар миқдорига ва кўламларига (ҳудудлар чегараларига) қараб локал, маҳаллий, республика ва трансчегара турларига бўлинади.

Техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар:

- ▶ Техноген тусдаги фавқулодда вазиятларга 7 хил кўринишдаги фалокатлар киритилган.
- ▶ Улар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг **1998 йил 27 октабрдаги 455-сонли қарорида**, яъни, “Техноген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятлар таснифи”да кўрсатиб ўтилган.

Техноген тусдаги фавқулодда вазиятларга қўйидагилар киради:

- ▶ **1. Транспорт авариялари ва ҳалокатлари.**
- ▶ **2. Кимёвий хавфли объектлардаги авариялар.**
- ▶ **3. Ёнғин-портлаш хавфи мавжуд бўлган объектлардаги авариялар.**
- ▶ **4. Энергетика ва коммунал тизимлардаги авариялар.**
- ▶ **5. Бинолар конструкцияларининг тўсатдан бузилиши.**
- ▶ **6. Радиоактив ва бошқа хавфли ҳамда экологик жиҳатдан зарарли моддалардан фойдаланиш ёки уларни сақлаш билан боғлиқ авариялар.**
- ▶ **7. Гидротехник ҳалокатлар ва авариялар.**

1. ТРАНСПОРТДАГИ ФАВКУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР

АВТОТРАНСПОРТЛАР БИЛАН БОҒЛИҚ АВАРИЯЛАР

1.1. Транспорт авариялари ва ҳалокатлари.

1.3. Бошқирдстондаги нефть маҳсулотларини узатиш қувуридан газ чиқиб кетиши натижасида содир бўлган авария оқибати. Бунда 2 та йўловчи ташиш поездаи бир вақтда портлаб ва ёниб кетиши натижасида 575 одам ҳалок бўлган.

2. Кимёвий хавфли объектлардаги авариялар.

2.1. Кимёвий хавфли объектлардаги авариялар

3. Ёнфин-портлаш хавфи мавжуд бўлган объектлардаги авариялар.

4. Энергетика ва коммунал тизимлардаги авариялар.

Ёнғин, портлаш

Коммунал тизимдаги авариялар

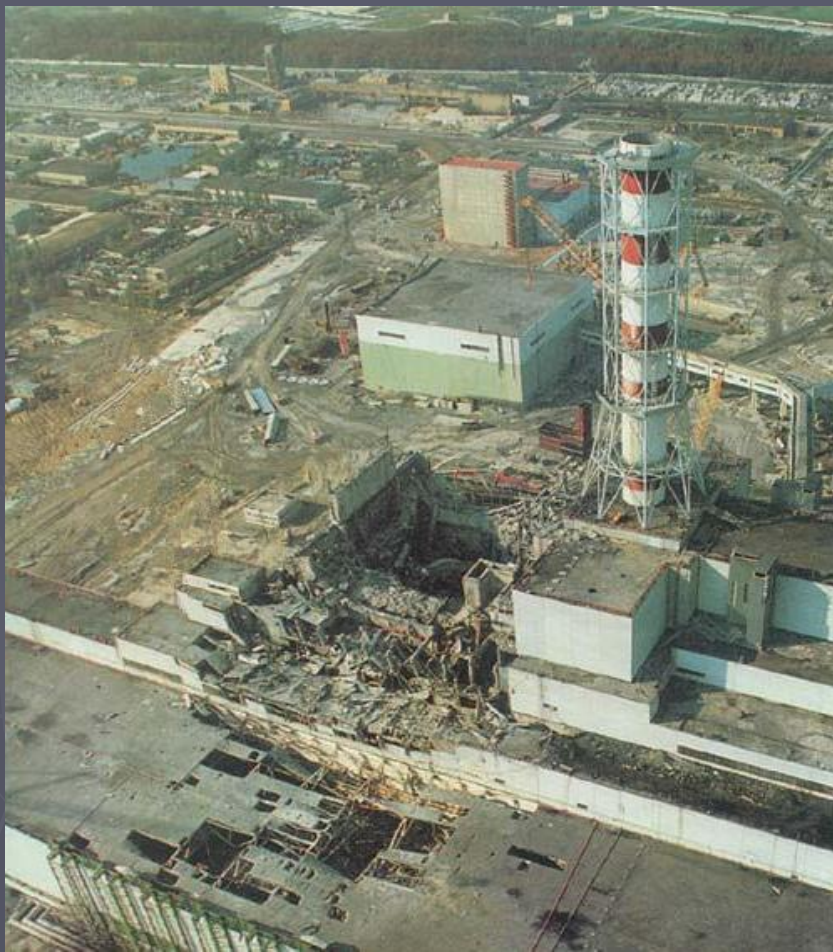

5. Бинолар конструкцияларининг тўсатдан бузилиши.

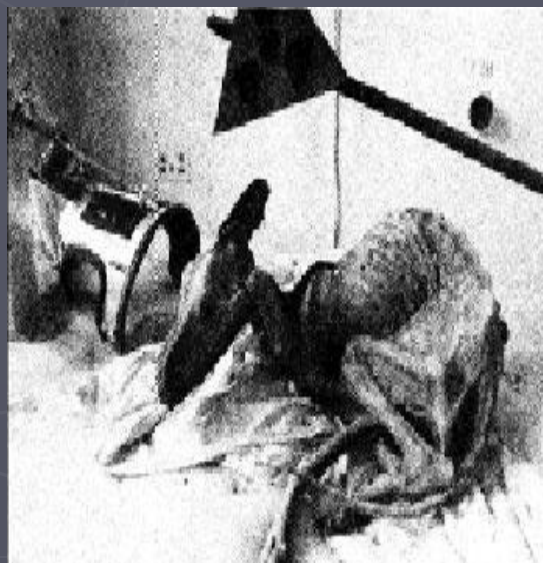
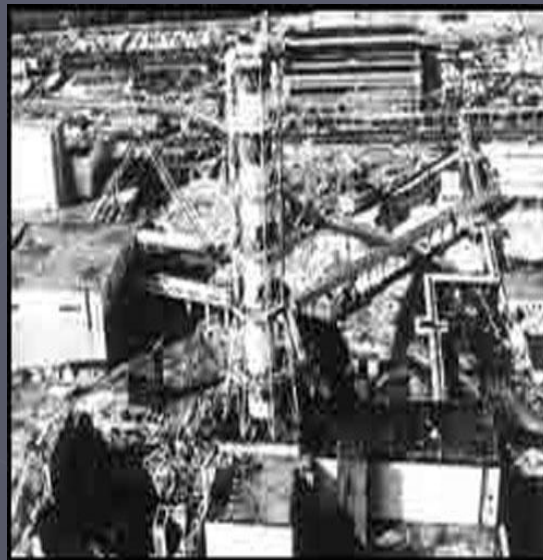

6. Радиоактив ва бошқа хавфли ҳамда экологик жиҳатдан зарарли моддалардан фойдаланиш ёки уларни сақлаш билан боғлиқ авариялар.

ЧЕРНОБЫЛЬ АТОМ ЭЛЕКТР СТАНЦИЯСИДАГИ ХАЛОКАТ ВА УНИНГ АСОРАТЛАРИ

Реактор ва ундаги портлаш оқибати

Гидротехник ҳалокатлар

- ▶ Гидротехника (гидродинамик) ҳалокатлар бу гидротехник иншоот ёки унинг бирор қисми ишдан чиқиб бузилиши натижасида бошқариб бўлмайдиган жуда катта сув массасини бостириб келиши туфайли вужудга келадиган Фавқулодда вазиятдир.
- ▶ ГТИ (Сув омборлари, дарёлар, каналлар) нинг бузилиши, баланд тоғ кўлларининг уриб кетиши натижасида сув босиши гидротехник ҳалокатлар ва фалокатлар содир бўлишига олиб келади ҳамда одамларни қурбон бўлишига, саноат, қишлоқ хўжалик объектлари, сув босган ҳудуддаги аҳолининг ҳаёт фаолиятини издан чиқишига сабаб бўлади ва шошилиш кўчириш (эвакуация) тадбирларини ўтказишни талаб қилади.

7. Гидротехник ҳалокатлар ва авариялар.

2009 йил 17 август куни Россиянинг Саяна Шушенский
ГЭСида юз берган фожиа мисолида кўриш мумкин.

Гидродинамик ҳалокат турлари ва сабаблари

- ▶ Бир қанча вазифаларни бажаришга мўлжалланиб, бир бутун қилиб бирлаштирилган гидротехник иншоот мажмуи гидроузеллар деб аталади.
- ▶ Гидротехника иншоотларига уларни бузилишига олиб келувчи қуйидаги емирувчи кучлар доимо таъсир кўрсатиб туради: сув оқими, тебраниш, балчиқ - чуқиндилар, ўзгарувчи ҳарорат, динамик кучлар, металл занглаши, бетоннинг суюқликка қоришиб ювилиши, ернинг ювилиб кетиши ва хоказо.
- ▶ Шу сабабли, вақт ўтган сари, режага кўра бажариш лозим бўлган таъмирлаш ишлари амалга оширилмаса иншоот емирилиб, унга ёндош ҳудудни сув босиш эҳтимоли орта боради.

▶ Ўзбекистон Республикасида 19 млрд. 700 млн. куб м сув сиғдира оладиган 59 та сув омбори, дарё сувларини вилоят ва туманларга тақсимлаб берувчи 150 дан ортиқ сув туғонлари, 28122 км узунликдаги магистрал каналлар ва бошқа сув иншоотлари мавжуд.

▶ Марказий Осиё ҳудудида қуйидаги гидротехника иншоотлари мавжуд булардан Чордара, Қайроққум, Тохтагул, Андижон, Нурек, Толимаржон, Рагун ва бошқалар.

Террорчилик ва қўпурувчилик ҳаракат шароитида ёки ФВ жараёнида гидротехник иншоотлар маълум хавф туғдиради масалан:

Чорбоғ сув омбори, сифими 2 млрд куб метр сув мавжуд бўлиб туғонни бузилиши содир бўлганда, шаҳарнинг Чирчик дарёсига яқин қисмида жойлашган объектлари ва аҳоли пунктлари ҳалокатли сув босиш ҳудудига айланади.

Ҳалокатли сув тошқинида Тошкент вилоятидаги саноат корхоналари турар жой бинолар, экин майдонлари катта зарар кўриши мумкин. Худди шундай ҳалокатлар бошқа сув омборларини бузилиши натижасида юзага келади.

Жахонда содир бўлган гидродинамик авариялар

1923 йил Италия. Баландлиги 75 метр бўлган «ГЛЕНО» туғонининг бузилиши натижасида 5 млн.м³ сув дарё бўйлаб пастга қараб оқиши натижасида **500 киши** халок бўлган.

1928 йил Калифорния. Баландлиги 80 метр булган «СЕНТ-ФРАНСИС» туғонининг бузилиши натижасида 40 метр баландликдаги сув оқими оқиши натижасида **600 киши** халок бўлиб, ушбу туғоннинг қурилиши инсониятга гидротехник иншоотларни нотуғри қурилиши хавфли оқибатларга олиб келишини исботлаб берган.

1953 йил Голландия. Денгиз тўлқинлари кўтарилиб химоя иншоотларини бузиб аҳоли яшаш пунктларини 9 метр баландликда сув босган. Натижада 2 минг киши халок бўлиб бир қанча иктисодиёт объектларига зарар етказган.

Дунёда бундан ташқари бир қанча гидротехник иншоотларни бузилиши натижасида инсониятга турли хил зиёнлар етказган.

ГИДРОТЕХНИК ИНШООТЛАРДАГИ АВАРИЯЛАР САБАБЛАРИ

ТАБИИЙ

ЗИЛЗИЛА

КЎЧКИ

СУВ САТХИ
КЎТАРИЛИШИ

ТЕХНОГЕН

ЛОЙИХА ВА ҚУРИЛИШДАГИ
ХАТОЛАР

ИШЛАТИШ ҚОИДАЛАРИДАГИ
ХАТОЛАР

УСКУНАЛАРНИНГ ЭСКИРИШИ,
ЗАНГЛАШИ

ПОРТЛАШЛАР ВА ЖАНГОВОР
ТЕРРОРЧИЛИК ХАРАКАТЛАР

ГТИ МУҲОФАЗАСИ ВА АВАРИЯЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ АСОСИЙ ОМИЛЛАРИ

ГТИ ТЎҒРИ ЛОЙИХАЛАШ
ВА ҚУРИШ

ГТИ ДАН ТЎҒРИ
ФОЙДАЛАНИШ

АХБОРОТ АЛМАШУВ ВА
ДОМИЙ НАЗОРАТ

ГТИ НИ ИШОНЧЛИ
ҚЎРИҚЛАШ

ҚУЙИДАГИЛАР ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРДАН МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ТАЙЁРЛАШНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ ҲИСОБЛАНАДИ:

* Аҳолининг барча гуруҳларига фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш қоидаларини ва асосий усулларини, жабрланганларга биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш усулларини, жамоа ва якка тартибда ҳимоя воситаларидан фойдаланиш қоидаларини ўргатиш;

* давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар раҳбарлари ва мутахассислари қутқарув ва бошқа кечиктириб бўлмайдиган ишларни ўтказиш учун кучлар ва воситаларни тайёрлаш ва уларни бошқариш кўникмаларини ҳосил қилиш, ФВда ҳаракат қилишда ходимларнинг ўз вазифаларини амалий эгаллаши.

* бошқарувнинг барча даражадаги раҳбарларини, аҳолини фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш бўйича ҳаракат қилишга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш;

Ҳалокатли сув босиш ва тошқин пайтида:

Аҳолини эвакуация (кўчириш) қилиш гидротехника иншоотлари бузилиш хавфи туғилган ёки бузилган ҳолларда ёхуд сув хавзаларидаги сув сатҳи кўтарилиб кетганда (тошганда), шунингдек объектларни кундалик фаолиятининг турмуш кечириш шароитини таъминлаш тизимларини сув бузиб кетганда ўтказилади.

Аҳолини эвакуация (кўчириш) қилиш чекланган ёки маҳаллий таснифда бўлиши мумкин. Олдиндан ўтказиладиган эвакуация (кўчириш) қилиш эвакуация қилинадиган аҳолини йиғилиш пункти (ЭКАЙП) йўлга қўйилади (ишлаб чиқариш – ҳудудий принципда). Олдиндан ўтказиш даври қисқа бўлганда аҳолини эвакуация (кўчириш) қилиш ҳудудий принципга биноан 1 ёки 2 босқичда эвакуация (кўчириш) оралиқ пункти (ЭОПни йўлга қўйиб) ўтказилади.

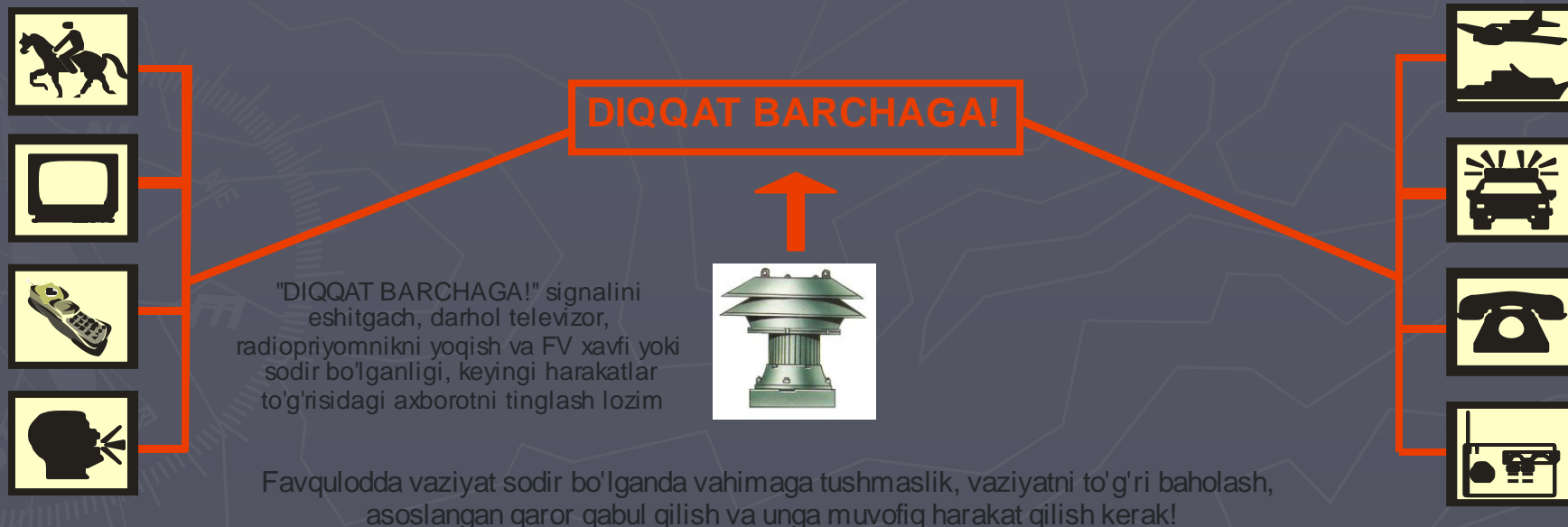
Ҳалокатли сув тошқини юз берган ҳудудда аҳолига хабар бериш тартиби.

Радиоэшиттириш ва телевидения (жўр овоз бўладиган радиоузатгичларни ҳам қўшиб) аҳолига хабар бериш ва оммавий ахборотни етказишнинг асосий воситалари ҳисобланади.

ФМ хабар бериш сигналлари орқали, ҳалокатли сув босиш хавфи ҳақидаги огоҳлантириш, шунингдек юзага келадиган ҳатти-ҳаракат тартиби ҳақидаги ахборотни республика (маҳаллий) эшиттиришларида овозли хабар тарзида аҳолига етказилади.

ФМ хабар бериш сигналлари ва тегишли ахборот бутун ҳудудга ҳам, шунингдек ҳудудларни танлаб олиб (вилоят туманини) ҳам берилиши мумкин.

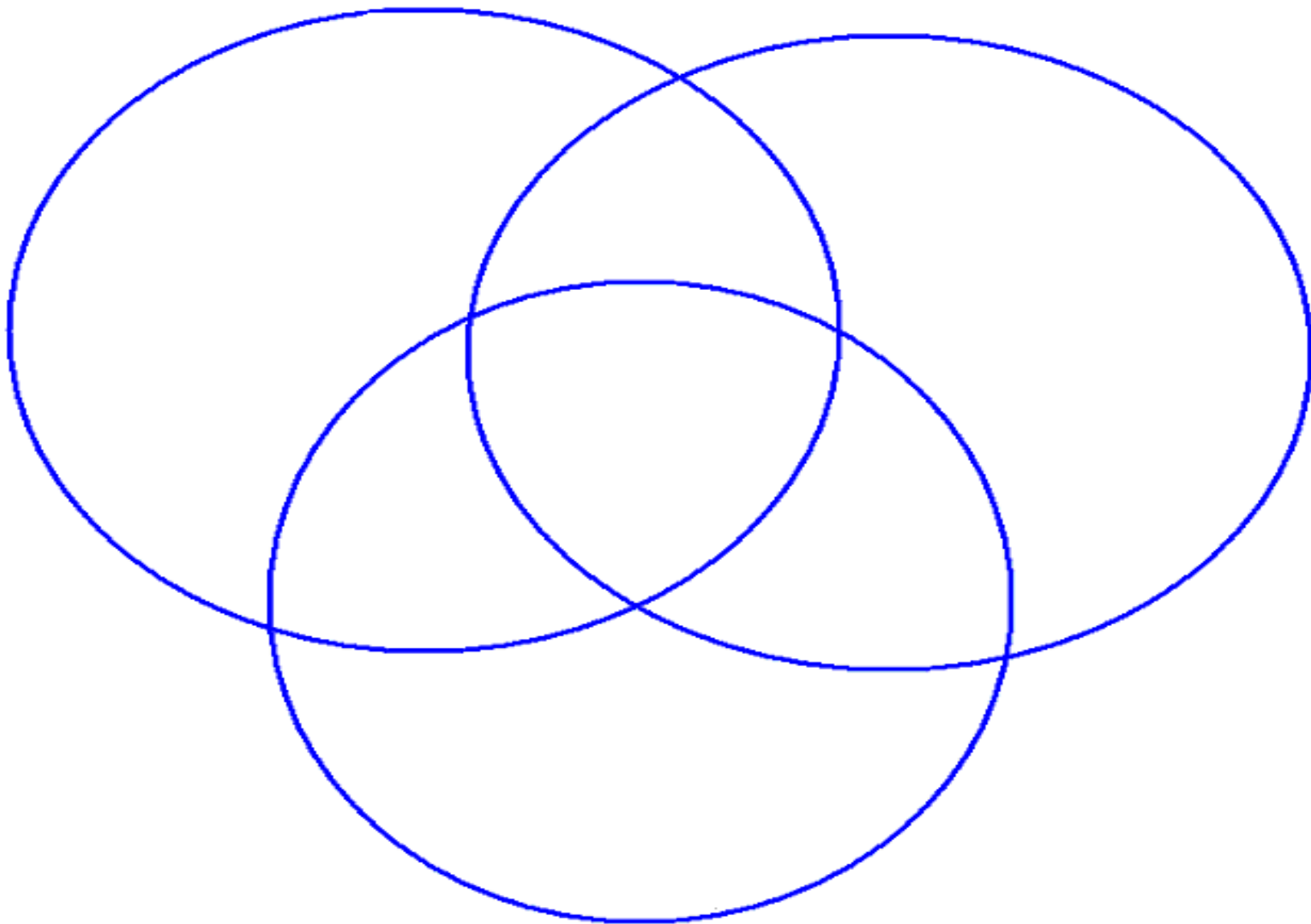
Масалан; Гидротехника иншооти объектида сув тошқини бўлганда мана бундай ахборот берилади:
“Диққат барчага!!! “Фавқулodда вазиятлар вазирлиги шаҳар бошқармасидан (бўлимидан) гапирамиз... Фуқаролар! Сув тошқини содир бўлди. Зудлик билан белгиланган эвакуация йиғув масканига йиғилишингиз сўралади.”

Назорат саволлари

- ▶ Техноген тусдаги фавқулодда вазиятларнинг таснифи ВМ қайси қарорида келтирилган?
- ▶ Техноген тусдаги фавқулодда вазиятларнинг гуруҳланиши?
- ▶ Авариялар ва унга сабабчи бўлган омиллар нималардан иборат?
- ▶ КТЗМ таъсиридаги аварияларда фуқаролар муҳофазасининг хатти-ҳаракатларини тушунтиринг.
- ▶ Фожеалар содир бўладиган тармоқлар ва уларнинг оқибатлари қандай бўлади?
- ▶ Фожеа оқибатларини тугатишда фуқароларнинг хатти-ҳаракатлари қандай бўлади?
- ▶ Атроф-муҳитни радиоактив моддалар билан ифлосланишини келтириб чиқарувчи манбалар нималардан иборат?
- ▶ Атроф-муҳитни КТЗМ билан ифлосланишини келтириб чиқарувчи манбалар нималардан иборат?

Уйга топшириқ: Венн диаграммасидан фойдаланиб 7 та техноген тусдаги фавқулудда вазиятлар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқли томонларни белгиланг.

Эътиборингиз учун ташаккур

